

ROMAIN GARY

ZMEIE DE HÂRTIE

Traducere din franceză de
LIVIU PAPUC

HUMANITAS
fiction

Memorie

I

Micul muzeu consacrat operelor lui Ambroise Fleury, de la Cléry, nu mai este astăzi decât o atracție turistică minoră. Cea mai mare parte a vizitatorilor se duc aici după un dejun la Clos Joli, pe care toate ghidurile Franței sunt unanime în a-l declara unul dintre locurile de referință ale regiunii. Ghidurile semnaleză cu toate acestea existența muzeului, cu mențiunea „merită un ocol“. Găsești în cele cinci săli ale sale majoritatea operelor unchiului meu, care au supraviețuit războiului, ocupației, luptelor Eliberării și tuturor vicisitudinilor și descurajărilor pe care le-a cunoscut poporul nostru.

Oricare ar fi țara lor de origine, toate zmeiele s-au născut din imaginația populară, ceea ce le-a conferit întotdeauna o latură nițel naivă. Cele ale lui Ambroise Fleury nu fac excepție de la regulă; chiar și ultimele sale piese, produse la bătrânețe, au păstrat urma aceea de prospețime a sufletului și a inocenței. În pofida slăbului interes pe care-l suscită și a modestiei subvenției pe care o primește de la municipalitate, muzeul nu riscă să-și închidă porțile, el este prea legat de istoria noastră, dar cea mai mare parte a timpului sălile sale sunt goale, căci trăim niște vremuri în care francezii caută mai degrabă să uite decât să-și aducă aminte.

Cea mai bună fotografie a lui Ambroise Fleury se găsește la intrarea în muzeu. Îl vedem în ținuta sa de poștaș de la țară, cu chipiul, uniforma și pantofii lui butucănoși, geanta de piele pe burtă, între zmeul cu vaca Domnului și acela al lui Gambetta, ale cărui figură și corp formează balonul și nacela faimosului său zbor din timpul asediului Parisului. Mai există destule

fotografii ale celui care a fost supranumit o bună bucată de timp „factorul țicnit“ de la Cléry, căci majoritatea vizitatorilor atelierului său făceau o poză ca să aibă de ce râde. Unchiul meu se preta la cheștiile astea cu dragă inimă. Nu se temea de ridicol și nu se plângea de epitetul de „factor țicnit“, nici de acela de „blând original“, iar dacă știa că oamenii locului îl numeau „bătrânul nebun de Fleury“, părea că el vede în aceasta mai mult un semn de stimă decât unul de dispreț. În anii '30, atunci când reputația unchiului meu începuse să crească, patronul de la Clos Joli, Marcellin Duprat, a avut ideea să comande cărți poștale care-l reprezentau pe tutorele meu în uniformă printre zmeiele sale, cu cuvintele: *Cléry. Vestitul factor poștal Ambroise Fleury și zmeiele sale*. Din păcate, cărțile acestea poștale sunt toate alb-negru și nu regăsești în ele veselia culorilor și a formelor, bonomia surâzătoare și ceea ce aș numi eu clipirile din ochi pe care bătrânul normand le adresa cerului.

Tatăl meu fusese ucis în timpul Primului Război Mondial, iar mama a murit la scurt timp. Războiul l-a costat viața și pe al doilea din cei trei frați Fleury, Robert; unchiul meu Ambroise însuși revenise de acolo după ce un glonț îi traversase pieptul. Trebuie să adaug, pentru limpezimea istoriei, că străbunicul meu, Antoine, pierise pe baricadele Comunei, și cred că această mică schiță a trecutului nostru și mai ales cele două nume de Fleury gravate pe monumentele cu morții din Cléry au jucat un rol decisiv în viața tutorelui meu. Devenise foarte diferit de omul care fusese înainte de 1914–1918 și despre care se spunea că mereu sărea la harță. Lumea se mira că un combatant care primise medalia militară nu scăpa niciodată ocazia să-și manifeste opiniile pacifiste, îi apăra pe contestatarii de conștiință și condamna toate formele de violență, având în privire flacăra aceea care nu era, poate, la urma urmei, decât reflectarea aceleia care arde pe mormântul soldatului necunoscut. Din punct de vedere fizic, nu avea nimic dintr-un blând. Trăsături proporționate, aspre și voluntare, părul sur, tuns perie, și una dintre mustățile acelea puternice și lungi catalogate drept „mustață galică“, deoarece francezii încă mai știu, slavă Domnului,

să se agațe de amintirile lor istorice, chiar dacă ele nu mai sunt decât acelea ale propriei piei. Ochii erau închiși, ceea ce constituie întotdeauna un bun fundal pentru veselie. Se considera în general că se întorsese „țicnit“ din război; în felul acesta i se explica pacifismul, ca și marota aceea care consta în a-și petrece tot timpul liber cu zmeiele sale: cu ai săi „*gnamas*“, după cum le spunea el. Descoperise cuvântul acesta într-o lucrare despre Africa Ecuatorială, unde înseamnă, se pare, tot ceea ce are suflul vieții, oameni, musculițe, lei, idei sau elefanți. Fără îndoială că-și alesese meseria de factor rural pentru că medalia sa militară și cele două citări la crucea de război îi dădeau dreptul la o slujbă rezervată, sau poate că vedea în aceasta o activitate care-i stătea bine unui pacifist. Îmi spunea adeseori:

— Cu puțină șansă, micul meu Ludo, dacă muncești cum se cade, poate că-ți vei face și tu rost, într-o zi, de o slujbă de funcționar la Poștă.

Mi-au trebuit mulți ani ca să mă orientez în ceea ce era la dânsul gravitate și fidelitate profunde și ceea ce era o vână mucalită care părea să provină din acel fond comun în care francezii se duc să se caute atunci când se rătăcesc.

Unchiul meu spunea că „Zmeiele trebuie să învețe să zboare, ca toată lumea“ și, de la vârsta de șapte ani, îl însoțeam după școală la ceea ce el numea „antrenamentul“, când pe pajiștea din fața Măgurii, când ceva mai departe, pe malul Rigolei, cu un *gnamas* care încă mai mirosea plăcut a clei proaspăt.

— Trebuie să le ții zdravăn, îmi explica el, pentru că ele trag și uneori se smulg, urcă prea sus, pornesc spre cer în urmărirea albastrului și nu le mai revezi, doar dacă nu le aduc oamenii aici în fărâme.

— Dar dacă le țin prea tare n-am să-mi iau zborul și eu, odată cu ele?

Zâmbea, ceea ce-i făcea mustața groasă încă și mai cumsecade.

— Asta s-ar putea întâmpla, spunea. Nu trebuie să te lași dus.

Unchiul meu le dădea zmeielor nume afectuoase: Croquemuche, Batifol, Clopin-clopant, Patapouf, Zigomar, Palpitar, Aimable, și nu știam niciodată de ce purtau numele acela și nu un altul, de ce Titube, un soi de broască ilară, cu labe care-ți dădeau „bună ziua“ în vânt, se numea astfel mai degrabă decât Clapote, care era un pește zâmbăreț, fremătând în aer cu solzii săi argintii și cu aripioarele roze, sau de ce îl lansa mai adesea deasupra pajiștii din fața Măgurii pe Popotin decât pe Mimile, un marțian pe care-l găseam foarte drăguț, cu ochii săi rotunzi și aripile în formă de urechi, care începea să se vânzolească atunci când se înălța, gesturi pe care mă străduiam să le imit fără succes, bătându-i pe toți colegii mei de clasă în competițiile noastre. Atunci când lansa un *gnamas* căruia nu-i înțelegeam formele, unchiul îmi explica:

— Trebuie să încerci să faci din el unul care să fie diferit de tot ceea ce s-a văzut sau s-a cunoscut. Ceva cu adevărat nou. Dar în cazul acesta trebuie să le ții de capătul sforii încă și mai strâns, pentru că dacă le lași, ele se duc spre cer și riscă întotdeauna să facă mari pagube atunci când cad la pământ.

Mi se părea uneori că zmeul era cel care-l ținea la capătul sforii pe Ambroise Fleury.

Preferatul meu o bună bucată de vreme a fost bravul Patapouf, al cărui pânțec se umfla uimitor cu aer de cum prindea ceva altitudine și care, numai să fi fost o briză, executa tumbă bătându-se în mod comic pe burtă cu labele, după felul în care unchiul trăgea sau slăbea sforile.

Îi dădeam voie lui Patapouf să doarmă cu mine, căci la sol un zmeu are nevoie de multă prietenie; el își pierde forma și viața la nivelul pământului și cade pradă tristeții. Îi trebuie înălțime, aer liber și mult cer în jur pentru a se etala în toată splendoarea.

Tutorele meu își petrecea zilele bătând câmpul în exercitația meseriei, ducându-le oamenilor de la țară corespondența, pe care o ridica dimineața de la poștă. Dar atunci când reveneam de la școală după un trap de cinci kilometri, îl găseam aproape întotdeauna în uniforma de factor poștal pe pajiștea

de la Măgură, curenții de aer de la noi fiind întotdeauna favorabili la sfârșitul după-amiezii, cu ochii ridicați spre câte unul dintre „micii lui tovarăși“ care fremătau deasupra pământului.

Și cu toate acestea, atunci când ne-am pierdut într-o zi superbul Quatremer, cu cele douăsprezece pânze ale sale pe care vântul, umflându-le dintr-o suflare, le-a smuls din mâna mea odată cu vârtelnița, unchiul meu, urmărindu-și din priviri opera care se pierdea în albastrime, îmi spuse, pe când eu începeam să mă smiorcăi:

— Nu plânge! Pentru asta e făcut. El este mulțumit, acolo sus.

A doua zi, un țăran din împrejurimi ne-a adus în căruța lui cu fân un morman de lemn și de hârtie care era tot ce mai rămăsese din Quatremer.

Aveam zece ani atunci când *Gazette* din Honfleur i-a consacrat un articol, scris la modul ironic, „concețateanului nostru Ambroise Fleury, factor poștal la Cléry, un original simpatic ale cărui zmeie nu se poate să nu facă într-o bună zi faima acestei localități, așa cum dantelele au făcut gloria orașului Valenciennes, porțelanul pe a lui Limoges și prostiile pe a lui Cambrai.“ Unchiul meu decupă articolul, îl înrămă și-l atârână de un cui pe peretele atelierului.

— Nu sunt lipsit de vanitate, după cum vezi, îmi aruncă el, cu o clipire pișicheră din ochi.

Cronica din *Gazette* cu fotografia care o însoțea a fost preluată de un ziar parizian și în curând hambarul nostru, botezat de acum încolo „atelier“, începu să primească nu numai vizitatori, ci și comenzi. Patronul de la Clos Joli, care era un vechi prieten al unchiului, le recomanda clienților săi această „curiozitate locală“. Într-o zi, în fața fermei noastre se opri un automobil, din care coborî un domn foarte elegant. Am fost impresionat îndeosebi de mustățile sale, care urcau până la urechi și se amestecau cu favoriții, tăind fața în două. Am aflat mai târziu că era vorba de un mare colecționar englez, lordul Howe; era însoțit de un valet și de un cufăr; atunci când acesta din urmă a fost deschis, am descoperit, aranjate cu grijă pe

un pat de catifea special amenajat, zmeie magnifice din diverse țări: Birmania, Japonia, China și Siam. Unchiul a fost poftit să le admire, ceea ce făcu din tot sufletul, căci era complet lipsit de vreo fibră șovină. Singura sa mică manie în această privință era să afirme că zmeul nu-și obținuse certificatele de noblețe decât în Franța, în 1789. După ce laudă piesele etalate de colecționarul englez, îi arată la rândul său acestuia unele dintre propriile creații, printre care un Victor Hugo purtat de nori, inspirat de celebra fotografie a lui Nadar, și care nu uita să-l facă pe poet să semene cu Dumnezeu Tatăl, atunci când se înălța în aer. După o oră-două de inspecție și de laude reciproce, cei doi bărbați se duseră pe pajiște, fiecare alegând din curtoazie zmeul celuilalt, și înveseliră cerul normand până când toți puștii din împrejurimi alergară să participe la sărbătoare.

Notorietatea lui Ambroise Fleury nu înceta să crească, dar nu-l dădu peste cap, nici măcar atunci când Marea Domnișoară cu bonetă frigiană – unchiul era în mod visceral un mare republican – primi premiul întâi la întâlnirea de la Nogent, sau atunci când a fost invitat de lord Howe la Londra, unde a făcut demonstrație, cu unele dintre operele sale, în cadrul unei reuniuni în Hyde Park. Climatul politic al Europei începea într-adevăr să se întunece, după ajungerea lui Hitler la putere și ocuparea Renaniei, și ceea ce avea loc atunci era una dintre numeroasele manifestări ale alianței franco-britanice. Am păstrat fotografia din *Illustrated London News*, în care poate fi văzut Ambroise Fleury cu a sa „Libertatea luminând lumea“, între lordul Howe și prințul de Wales. După această consacrare cvasi-oficială, Ambroise Fleury a fost ales mai întâi membru și după aceea președinte de onoare al Zmeielor Franței. Vizitele curioșilor deveneau din ce în ce mai numeroase. Doamne frumoase și domni frumoși, veniți de la Paris în mașini pentru a lua dejunul la Clos Joli, se deplasau după aceea la noi și-i cereau „maestrului“ să le facă o demonstrație cu unele dintre piesele sale. Doamnele frumoase se așezau pe iarbă, domnii cei frumoși, cu trabucurile între dinți, se străduiau să-și păstreze seriozitatea și se delectau la vederea „factorului țicnit“, cu ale sale

Muntele sau Pacea Lumii la capătul sfării, fixând cerurile cu privirea pătrunzătoare a marilor navigatori. Am sfârșit prin a deveni conștient de ceea ce era jignitor în chicotelile doamnelor frumoase, în minile superioare ale domnilor frumoși, și mi se întâmpla să surprind o remarcă când nepoliticoasă, când plină de milă. „Se pare că nu-i în toate mințile. A fost atins de un obuz în 14-18.“ „Își spune pacifist și contestatar de conștiință, dar cred mai degrabă că e un șmecher care știe grozav de bine să-și facă reclamă.“ „E ceva de mori de răs!“ „Marcellin Duprat avea perfectă dreptate, merita un ocol!“ „Nu găsiți că are capul mareșalului Lyautey, cu părul său gri tuns perie și mustața aceea?“ „Are ceva nebunesc în privire.“ „Dar sigur că da, dragă: este focul sacru!“ După aceea cumpărau un zmeu așa cum îți plătești locul la un spectacol și îl aruncau fără nici o considerație în portbagajul mașinii. Era cu atât mai penibil cu cât unchiul meu, atunci când se abandona în felul acesta în voia pasiunii sale, devenea indiferent la ceea ce se petrecea în jur și nu-și dădea seama că unii dintre vizitatorii noștri se distrau pe seama lui. Într-o zi, revenind acasă, furios de remarcile pe care le surprinsesem în timp ce tutorele meu făcea să evolueze pe cer preferatul său dintotdeauna, un Jean-Jacques Rousseau cu aripile în formă de cărți deschise, cărora vântul făcea să li se zbată paginile, nu mi-am putut reține indignarea. Mergeam în urma lui cu pași mari, cu sprâncenele încruntate, cu pumnii în buzunar, lovind din picioare atât de tare, încât ciorapii mi se lăseseră până la călcâie.

— Unchiule, parizienii ăștia și-au bătut joc de dumneata. Te consideră un bătrân țicnit.

Ambroise Fleury se opri. Departe de a fi vexat, părea mai degrabă satisfăcut.

— Așa? Asta au spus?

Atunci i-am aruncat de la înălțimea mea de un metru patruzeci fraza aceea pe care o auzisem căzând de pe buzele lui Marcellin Duprat, referitor la o pereche de clienți de la Clos Joli care se plânseseră de nota de plată:

— Sunt niște oameni de nimic.

— Nu există oameni de nimic, spuse unchiul meu.

Se aplecă, îl puse cu delicatețe pe Jean-Jacques Rousseau pe iarbă și se așeză. M-am așezat alături de el.

— Așa vasăzică, m-au luat drept nebun. Ei bine, domniiăștia frumoși și doamnele astea frumoase au dreptate. Este perfect evident că un om care și-a dedicat viața zmeielor nu este lipsit de un dram de nebunie. Doar că aici se ridică o problemă de interpretare. Există unii care numesc asta „un dram de nebunie“, alții vorbesc de asemenea despre „foc sacru“. Uneori este greu să le deosebești. Dar dacă iubești cu adevărat pe cineva sau ceva, dă-i tot ceea ce ai și chiar tot ceea ce ești și nu te ocupa de rest...

Pe mustața lui cea groasă alunecă o rapidă fulgerare de veselie.

— Iată ce trebuie să știi tu dacă vrei să ajungi un bun funcționar al administrației Poștei și Telecomunicațiilor, Ludo.